

GŁUPOTA W POLSKICH I BUŁGARSKICH ZWIĄZKACH FRAZEologicznych z komponentem GŁOWA / ГЛАВА

JOANNA MLECZKO

University of Silesia in Katowice

STUPIDITY IN POLISH AND BULGARIAN PHRASEOLOGISMS WITH A 'HEAD' COMPONENT.

This paper analyses Polish and Bulgarian phraseologisms containing the lexeme *head* that describe intellectual deficiencies. Most of the phrases studied are based on the metaphor of the head as a container. These phrasemes can be categorised into two main groups: (a) those reflecting faults in the functioning of the mental apparatus, and (b) those indicating the absence of a brain or its substitution with low-value replacements. Another notable group comprises metonymic structures in which *head* represents the concept of a human, often accompanied by pejorative descriptors. The comparative analysis of bilingual material reveals both similarities and differences in the formal structure, semantic content, and imagery characterising the Polish and Bulgarian expressions within this semantic domain.

Keywords: comparative linguistics, somatic phraseology, linguistic metaphors, Polish language, Bulgarian language

DOI: <http://dx.doi.org/10.17951/zcm.2024.13.241-254>

Nazwy części ciała jako jedna z podstawowych grup leksemów każdego języka odgrywają niepoślednią rolę w tworzeniu ich zasobów frazeologicznych. Zarówno w polszczyźnie, jak i bułgarszczyźnie spośród wszystkich somatyzmów wchodzących w skład frazeologizmów szczególnie wysoka frekwencja cechuje głowę.

Słownik języka polskiego PWN jako podstawowe znaczenie leksemu *głowa* podaje: 'część ciała człowieka i zwierząt, zawierająca mózg i narządy zmysłów' (SJPPWN₁: 201). Zbliżoną definicję jego bułgarskiego ekwiwalentu (*глава*) odnotowuje *Български тълковен речник*: 'най-горната или предна част от тялото на човек или животно, където се намират мозъкът, устата и повече сетивни органи' (BTR₂₀₀₂: 132). Ze względu na obecność mózgu

głowę możemy zatem uznać za siedlisko rozumu.¹ W obu językach związki frazeologiczne z komponentem *głowa* / *глава* nawiązujące do jego znaczenia przenośnego tworzą trzy grupy: pierwszą, obejmującą jednostki odnoszące się do cech umysłowych człowieka; drugą – ze związkami opisującymi podstawowe procesy mentalne oraz trzecią (sytuującą się na pograniczu intelektu i życia uczuciowego) – skupiającą struktury, których treścią jest zamartwianie się, ściąganie na siebie lub innych kłopotu.²

Za przedmiot analizy komparatywnej wybrano frazeologizmy grupy pierwszej, ograniczając się jednakże tylko do tych jednostek, których eksplikacje zostały nacechowane negatywnie.³ Przeważają one w ekscerpowanym materiale,⁴ potwierdzając tym samym, że frazeologia związana ze sferą intelektualną człowieka częściej charakteryzuje jego tępotę i ignorancję aniżeli rozsądek i wiedzę (Nowakowska 2005: 86). Badane związki frazeologiczne zostały porównane w planie obrazowania, wyrażenia oraz treści.

Anna Wierzbicka definiuje głowę jako ‘część ciała, która jest nad wszystkimi innymi’⁵ (Wierzbicka 1975: 96). Stąd tak często spotykana we frazeologizmach synekdocha, w której głowa, w myśl zasady *pars pro toto*, występuje jako substytut człowieka (Krawczyk-Tyrpa 1987: 141, Spaginska-Pruszek 2003: 87, Michow 2013: 49). W wyekscerpowanym materiale ten typ związków stanowi niemałą grupę. I tak oto w polskim, podobnie jak w bułgarskim, o głupcu możemy

¹ Znaczenie to odnotowują także słowniki – zob. SJPPWN1: 201; BTR2002: 132.

² Krystyna Siekierska zauważa, że na wszystkich etapach rozwoju języka w polskiej frazeologii z rzeczownikami *głowa* na plan pierwszy wysuwają się trzy główne znaczenia tego leksemu: 1) konkretna fizyczna część ciała człowieka; 2) siedlisko władz umysłowych; 3) symbol życia, zaś wśród związków tworzonych wokół *głowy* w drugim znaczeniu wyróżnia się grupa określająca cechy umysłowe (i psychiczne) subiekta (Siekierska 1976: 182, 189).

³ Związki o znaczeniu pozytywnym zostały przywołane jedynie wówczas, gdy stanowią antonimy analizowanych struktur o znaczeniu ‘głupiec’.

⁴ Ekscerpcji poddano dwa źródła polskie i dwa bułgarskie – odpowiednio dwutomowy *Słownik frazeologiczny języka polskiego* pod redakcją Stanisława Skorupki, *Wielki słownik frazeologiczny PWN*, dwutomowy *Фразеологичен речник на българския език* oraz *Фразеологичен синонимен речник на българския език*. Ponieważ liczne frazeologizmy bułgarskie zostały poświadczone z kwalifikatorem *dialektalne*, do materiału polskiego włączono związki analizowane przez Annę Krawczyk-Tyrpę w monografii poświęconej frazeologii somatycznej w gwarach polskich (uwzględniając w tekście te, które stanowią odpowiednik struktury występującej w drugim z badanych języków). Z kolei materiał bułgarski uzupełniono o frazeologizmy odnotowane przez źródło internetowe <https://frazite.com>. Wykorzystano ponadto opracowanie Stefany Stojkowej będące zbiorem bułgarskich przysłów i powiedzeń. W materiale pominięto jednostki z funkcjonalnymi ekwiwalentami leksemu *głowa* / *глава* w obu językach.

⁵ Ten sam opis głowy odnajdujemy w bułgarskich tekstach o proveniencji ludowej: *най-горната част на тялото* (Galanova 2016: 33). Sem przestrzenny ‘górna’ uwzględniony został także w polskiej (Doroszewski 1967 – 07.06.2024: <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/glowa>) i bułgarskiej (zob. poprzednia strona) definicji słownikowej leksemu *głowa* / *глава*.

powiedzieć *pusta głowa* (Skor1: 242), *празна / куха / изкуфяла*⁶ *глава* (FR2: 183, 22.11.2024: <https://frazite.com/куха + глава>, FSR: 196, 295), a zatem pozbawiona rozumu, ściślej, mózgu, czyli ‘miękkiej części ciała w czaszce, bez której nie można myśleć’ (Wierzbicka 1975: 99). W polszczyźnie poświadczono zostały ponadto struktury, w których rzeczownik *głowa* występuje z takimi określeniami jak: *ciasna*, *zakuta*, *tępa*, *słaba* czy *kwadratowa* (Skor1: 242). Znaczenie przymiotnika *ciasny* (‘taki, w którym jest mało miejsca’ – SJPPWN1: 89) pośrednio wskazuje na niewielkie rozmiary organu odpowiedzialnego za procesy myślowe, co pociąga za sobą negatywną ocenę człowieka w kontekście jego zdolności intelektualnych.⁷ Podobny wydźwięk ma połączenie *głowy* z przymiotnikiem *zakuty*. Agnieszka Spagińska-Pruszek zwraca uwagę na implicytne występowanie we frazeologizmie *zakuta głowa* semu ‘twardość’, co ma potwierdzać związek między przymiotnikiem *zakuty* ‘w wyniku procesu kucia zamknięty’, a fundującym go czasownikiem *kuć* ‘obrabiać plastycznie wyrób z metalu’. Zdaniem badaczki przekonanie, że twardość jakiegoś materiału fizycznego utrudnia poddawanie go zmianom, przeróbkom lub udoskonaleniom, zostało w tym przypadku przeniesione na płaszczyznę zjawisk abstrakcyjnych – twardość materiału asocjuje z ideą intelektualnej ograniczoności (Spaginska-Pruszek 2003: 140, 142). Przymiotnik *tępy* już w XV w. znany był w polszczyźnie w znaczeniu ‘ociężały w myśleniu i działaniu, apatyczny, bierny; ograniczony umysłowo’ (Borys 2008: 631) – stąd *tępa głowa* jako synonim głupca, tępaka. Na niski stopień intelektu może też wskazywać przymiotnik *słaby* ‘odznaczający się niewielką intensywnością’ lub ‘mający małą wartość’ (SJPPWN2: 291), który wchodzi w skład związku frazeologicznego *słaba głowa*. Znaczenie ostatniego z notowanych frazeologizmów (*kwadratowa głowa*) wiąże się z deformacją formy. Właściwy dla głowy okrągły kształt zostaje zastąpiony kształtem kwadratowym, co świadczy o nienormalnym stanie desygnatu, a przy metonimii *głowa* – człowiek tworzy znaczenie ‘głupi, ograniczony’ (Spaginska-Pruszek 2003: 89).

W bułgarskich źródłach, poza przywołanymi wcześniej *празна / куха / изкуфяла глава*, jako synonimy głupca poświadczono zostały także połączenia rzeczownika *глава* z przymiotnikami: *прост*, *дебел*, *буков*, *дървен*, *чугунен*.⁸ Definicja frazeologizmu *проста глава* ‘głupak,

⁶ Por. przenośne znaczenie czasownika *изкуфявам* ‘за човек – оглупявам, изглупявам’ (22.11.2024: <https://ibl.bas.bg/rbe/lang/bg/изкуфявам>).

⁷ Por. frazeologizm *отвартa głowa* o przeciwnym znaczeniu (‘z uznaniem o człowieku mądrym, inteligentnym’ – WSFPWN: 118), w którym przymiotnik *ciasny* został zastąpiony przymiotnikiem *отвартy* ‘niczym nieograniczony przestrzennie’ (SJPPWN1: 518).

⁸ W dwutomowym słowniku frazeologicznym języka bułgarskiego związku *дебела* i *букова глава* występują w dwóch znaczeniach, przy czym pierwsze odnosi się do cech charakteru człowieka ‘упорит, твърдоглав, инат човек’, a dopiero drugie do jego walorów umysłowych: ‘човек, който трудно схваща,

неук човек' (22.11.2024: <https://frazite.com/проста + глава>) nawiązuje do przenośnego znaczenia przymiotnika *прост* 'който не е образован, който е неграмотен или малограмотен и няма достатъчно знания и обща култура (...)' (22.11.2024: <https://ibl.bas.bg/rbe/lang/bg/прост>). Z kolei w przypadku związków takich jak *дебела*⁹ / *букова* / *дървена* / *чугунена глава* (FR1: 250, 105; FSR: 196, 886, 22.11.2024: <https://frazite.com/чугунена + глава>), zwraca uwagę łącząca je podstawa obrazu metaforycznego – sem 'twardość' właściwy dla leksemów pełniących w strukturze frazeologicznej funkcję komponentu określającego.¹⁰

Wśród metonimicznych frazeologizmów opisujących osoby o małym potencjale umysłowym, mimo że nieliczne w obu językach, na odrębne potraktowanie zasługują związki, dla których – w planie obrazowania – charakterystyczne są odwołania do świata zwierzęcego. Stąd przyrównywanie głowy głupca do głowy owcy (*овча глава* – 22.11.2024: <https://frazite.com/овча + глава>), barana czy osła¹¹ (*barania* i *osła głowa* – Skor1:¹² 242). Bez wątplenia mamy tu do czynienia z tym, co Zdzisław Kempf nazwał kiedyś *arystokratyzmem*, za którym kryje się wrodzone człowiekowi poczucie dumy z własnej wartości (Kempf 1985: 125–126). Przytoczone frazeologizmy dowodzą, że przekonanie o wyższości świata ludzi nad światem zwierząt¹³ widać

разбира, тъп човек; тъпак'. Tymczasem w nowszym słowniku Ani Nanowej frazeologizm *дебела глава* został poświęcony tylko w pierwszym znaczeniu (FSR: 169), a *букова глава* – tylko w drugim (FSR: 196).

⁹ Zob. też: *дебел прен. остар.* 'който е примитивен, прост, груб' (15.06.2024: <https://ibl.bas.bg/rbe/lang/bg/дебел>) i jego derywat o tym samym znaczeniu *дебелак* (15.06.2024: <https://ibl.bas.bg/rbe/lang/bg/дебелак>).

¹⁰ Por. definicje przymiotników *дебел* ('който има сравнително голяма дебелина' (BTR2002: 158) – stosunkowo duża grubość implikuje twardość), *чугунен* ('който е направен от чугун', gdzie *чугун* 'вид żelazo, което съдържа голям процент въглерод, силиций и манган и не може да се кове, а само се лее' – 22.11.2024: <https://ibl.bas.bg/rbe/lang/bg/чугунен>, <https://ibl.bas.bg/rbe/lang/bg/чугун>; żelazo jako symbol twardości – zob. Brzozowska & Prokop 2012: 332) oraz własności przypisywane drewnu (*twardy jak drewno / kamień / żelazo / stal* – Marczevska 2002: 86), w tym drewnu bukowemu (ciężkie i twarde – 15.06.2024: encyklopedia.pwn.pl).

¹¹ Zob. *owca* (i jej samiec *baran*) oraz *osioł* jako symbole głupoty (Kopalinski 1990: 289–290, 291–292). Por. też znaczenie leksemów *овца*, *baran*, *osioł* w słownikach języka bułgarskiego (*овца прен. разг. пренебр.* 'за безропотен, тъп човек, който не проявява собствена воля, собствено мислене и се поддава на чужди влияния') i polskiego (u Doroszewskiego *baran* występuje z kwalifikatorem *прен.* 'o głupim człowieku', zaś *osioł* z kwalifikatorami *прен. посп.* oznacza 'człowieka głupiego, tępego, rzadziej upartego' – 15.06.2024: <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/baran>, <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/osiol>; w *Słowniku języka polskiego PWN* z 2007 roku przy zachowaniu znaczenia zmieniły się kwalifikatory – *baran* został opatrzony kwalifikatorem *obraźl.*, a *osioł* – *pot.* – SJPPWN1: 41, 511).

¹² W słowniku Skorupki synonimem dla obu frazeologizmów jest *głupiec*, podczas gdy w *Wielkim słowniku frazeologicznym PWN* ich eksplikacja jest już bardziej rozbudowana – opisuje nie tylko 'człowieka ograniczonego umysłowo, bezmyślnego, tępego', ale również 'lekkomyślnego' (WSFPWN: 113).

¹³ Badając animalistyczne modele przysłów w paremiologii polskiej, serbskiej i chorwackiej, Regina Wyżkiewicz-Maksimow zauważa, że pogląd, iż człowiek jest istotą nadrzędną wśród wszystkich stworzeń stanowi dosłowną interpretację Bożego polecenia: *Bądźcie płodni i rozmnażajcie się, abyście zaludnili ziemię i uczynili ją sobie poddaną; abyście panowali nad rybami morskimi, nad ptactwem*

nie tylko w jednokierunkowej, zwykle, negatywnej ocenie tego ostatniego, ale także w jakości cech szczegółowych przypisywanych zwierzętom (Tokarski 1991: 151).¹⁴

Bywa, że negatywna cecha umysłu człowieka zostaje przypisana roślinie,¹⁵ na co wskazują polskie *kapuściana głowa*¹⁶ (Skor1: 242) i bułgarskie *туквена глава* (FSR: 196). O znaczeniu obu struktur ('głupiec, tępak') decyduje z jednej strony przypominający ludzką głowę owalny kształt kapusty i dyni,¹⁷ z drugiej – uznawanie ich za pożywienie biedoty¹⁸ oraz związana z tym niska ocena (Spaginska-Pruszk 2003: 89).

W obu językach¹⁹ odnotowano również frazeologizmy z komponentem derywowanym od nazwy koloru: *głupia głowa nie siwieje, nie każda głowa siwa mądra bywa* (Skor1: 246), *глава побеляла, ама изкуфяла* (Stoykova 2007: 89). Skoro zwykło się uważać, że mądrości, zwłaszcza życiowej, nabywa się wraz z upływem lat, to barwą, z którą może ona być kojarzona jest biel lub szarość, reprezentowana na płaszczyźnie frazeologicznej przez siwiznę włosów / głowy – widomy znak starzenia się.²⁰ Jednak – jak pokazują przywołane związki – głupiec pozostaje nim na całe życie, a z podeszłym wiekiem wiąże się obniżenie zdolności intelektualnych.²¹

powietrznym i nad wszystkimi zwierzętami pełzającymi po ziemi (BT: Rdz 1, 28; Wyzkiewicz-Maksimow 2012: 199).

¹⁴ Szerzej na temat aksjologicznie nacechowanej w języku polskim opozycji zwierzę – człowiek zob. Mosiolek-Kłosinska 1997: 71–78.

¹⁵ Por. inne związki frazeologiczne, zwłaszcza o charakterze komparatywu z rośliną jako swoistym miernikiem intelektu (np. *głupi jak głób (kapuściany)*, *głupi jak cebula*, *głupi jak pień*) – szerzej na ten temat: Nowakowska 2005: 86.

¹⁶ Por. też: *głowa pusta jak kapusta, nie kapustna u mnie głowa* 'nie kapuściana, nie od parady głowę noszę, nie brak mi rozumu', *co głowa, to kapusta* 'o zbiorowisku ludzi nieracjonalnych, niemądrych' (Prokop 2018: 102).

¹⁷ W tym kontekście por. magiczne praktyki towarzyszące sadzeniu kapusty: dotykanie swojej głowy, a następnie głowy kapusty czy zakaz drapania się po głowie, żeby kapusta nie urosła zdeformowana, a także przedstawienia herodów, w których dynie wbite na szable miały przedstawiać główki betlejemskich niewiniątek zabitych na rozkaz Heroda (Prokop 2018: 93, 130).

¹⁸ Kapusta była jednym z podstawowych pokarmów na wsi polskiej (*Dobre panom lwowskie ryby, chudakom z kapustą grzyby*). Podobnie dynia – *jako pokarm codzienny, niewyszukany bywa wiązana z przeciętnością, ubóstwem* (Prokop 2018: 84, 95, 135).

¹⁹ W bułgarskim źródle internetowym wystąpił frazeologizm *зелена глава* w znaczeniu 'за човек, който е млад, неопитен' (22.11.2024: <https://frazite.com/зелана+глава>), co pośrednio może wskazywać na podejmowanie nieprzemyślanych decyzji, głupotę wynikającą z braku doświadczenia – por. związek frazeologiczny notowany w słowniku Ani Nanowej *зелена кратуна* 'човек, който трудно схваща, разбира, глупав човек; глупак, тъпак' (FSR: 265, 702), w którym komponent nominalny funkcjonuje jako substytut głowy.

²⁰ Może nim być również utrata włosów – *głupia głowa nie łysieje* (Skor1: 246).

²¹ Por. znaczenie *изкуфял* 'zniedołężniały umysłowo' (Sławski 1987: 308).

Poza dość liczną grupą frazeologizmów z metonimią *głowa* – *człowiek*, wśród wyekscerpowanych jednostek wystąpiły konstrukcje oparte na modelu ‘X nie ma głowy’, ‘X ma głowę po coś / do czegoś’, ‘X ma jakąś głowę’, ‘X ma coś w głowie’, ‘głowa X-a źle funkcjonuje’.

W polskich związkach frazeologicznych brak głowy utożsamiany jest z głupotą, ale i roztargnieniem (*człowiek bez głowy* ‘człowiek głupi, roztargniony’²² – Skor1: 242), tak jak jej posiadanie – z mądrością, a zarazem sprytem (*mieć głowę* ‘być mądrym, sprytnym’, *mieć głowę na karku* ‘być mądrym, rozumnym, sprytnym, umieć sobie radzić’, *człowiek z głową* ‘człowiek mądry, rozumny’ – Skor1: 243, z *głową* ‘o człowieku: zdolny, inteligentny, dobry w swoim fachu’²³ – WSFPWN: 118). O ile w materiale polskim wystąpiły jednostki reprezentujące oba człony opozycji, o tyle w bułgarskim poświadczony został tylko jeden frazeologizm realizujący schemat syntaktyczny *mieć + głowa* (*умам глава* ‘много съм умен’ – FR1: 442). Ten stan rzeczy może dziwić, zważywszy że w bułgarskim folklorze spotyka się opowieści o głupcach i roztargnionych, którzy sami zapodziali gdzieś swoje głowy: (...) *разказва се за момче, което се връща да търси забравената си глава, и за глупав човек, който изгубил своята, а близките му не могли да си спомнят дали изобщо е имал главата* (Galanova 2016: 38).

Z czasami o bezmyślności (roztargnieniu) subiekta może świadczyć używanie głowy w innym celu niż ten, do którego została przeznaczona – po to, by ją pokazywać,²⁴ ozdabiać, co ilustruje frazeologizm *mieć głowę do pozłoty* (Skor1: 242).

Związki, które w planie treści motywowane są cechą przypisywaną głowie reprezentują m.in. bułgarskie: *брада царска, глава пѣдарска* (FR1: 102), *капа има царска, ама глава воденичарска* (FR1: 475). Definiują one osobę o atrakcyjnej powierzchowności, ale niegrzeszącej rozumem. Ich znaczenie zasadza się na wierze, że mądrość i inteligencja są przyrodzone tylko tym, którzy stoją wyżej w hierarchii społecznej (*carska broda / czapka versus głowa* (intelekt) *polowego / młynarza*). Władca, jako reprezentant tej grupy, aktualizuje na poziomie frazeologizmu sem ‘najwyższy stopień cechy’. Pierwszy z przykładów zawiera jeszcze jedno przeciwstawienie –

²² *Wielki słownik frazeologiczny PWN*, który notuje go w dwóch znaczeniach – poza znaczeniem odnoszącym się do cech intelektu (‘o człowieku: bezmyślny, niemądry, roztargniony’) jako pierwsze zamieszcza znaczenie charakteryzujące działanie: ‘w sposób nieprzemyślany, nierozważny; źle’ (WSFPWN: 113).

²³ Analogicznie jak przy frazeologizmie *bez głowy*, jego antonim został opatrzony dwiema eksplikacjami – pierwsza definiuje czynność: ‘w sposób mądry, racjonalny, przemyślany’ (WSFPWN: 118).

²⁴ Por. podawany przez Skorupkę frazeologizm o przeciwnym znaczeniu ‘być mądrym, rozumnym, sprytnym, umieć sobie radzić’ – *mieć głowę nie od parady, daw. nie dla (od) kształtu, nie dla proporcji* (Skor1: 243). Zob. też bułgarskie *главата не е само за калпак* (Stoykova 2007: 89).

brody głowie. Zdaniem Elżbiety Michow tak skonstruowane związki frazeologiczne demaskują bezpodstawność utrwalonego w kulturze przeświadczenia, iż broda jest oznaką mądrości²⁵ (Michow 2013: 104).²⁶

Inne frazeologizmy realizujące model 'X ma jakąś głowę' to: *глава за четири нозе* – 'глупав човек', *на такава глава са малко два крака*, *<иска четири>*, *не бива тази глава за два крака* – 'за много прост, много глупав човек', *виж му главата, та му крой калпак / кюляф* – 'за глупав, несъобразителен човек' (FR1: 208, 670, 682). W pierwszych dwóch strukturach zwraca uwagę użycie liczebnika cztery, co pozwoliło na wyrażenie wysokiego stopnia cechy (Michow 2013: 95) – tu głupoty (ale i prostactwa).²⁷ Z kolei znaczenie nadawane dwóm ostatnim związkom opiera się na przekonaniu, że jakość rozumu²⁸ zależy od jego ilości, a tym samym od tego, jak duży jest 'pojemnik',²⁹ w którym się on 'mieści'. W naiwnym postrzeganiu świata potencjał intelektualny człowieka miałby być zatem wprost proporcjonalny do rozmiarów jego głowy, co rodzi konieczność zdjęcia miary, gdy szyje się jej nakrycie, bo przecież *Сека капа на сека глава не уйдисва* (Slaveykov 1982: 445).

Wyobrażeniowy schemat pojemnika zakłada rozróżnienie wnętrza i strony zewnętrznej. Wprawdzie strona zewnętrzna jest bliższa i lepiej znana, bo dostępna doświadczeniu zmysłowemu, jednak bardziej zainteresowani jesteśmy wnętrzem, zawartością (Mackiewicz 2006: 80). Wyraźnie widać to na przykładzie badanego materiału – w związkach, w których została utrwalona metafora głowy jako pojemnika, akcent zostaje położony na to, co w niej jest albo czego nie ma. I tak głupca cechuje głowa pusta (*mieć pustki w głowie* – Skor1: 244, *mieć pusto w głowie* – WSFPWN: 117, *празна ми е главата* – FR2: 183, *главата ми е куха, главата ми е празна*

²⁵ Szerzej o symbolice brody w kulturze zob. (Kopalinski 191: 31–32; Sredkova 2016: 9–11).

²⁶ Por. bułgarskie: *умът не е в брадата, ами в главата, брада голяма, ала ум няма* (Soykova 2007: 89) czy polskie: *broda mądrości nie doda, broda nie czyni mądrego* (Michow 2013: 104).

²⁷ W języku chorwackim zostały poświadczone formalne ekwiwalenty tych trzech bułgarskich frazeologizmów (*imati glovu za četiri noge, glava mu nije za dvije noge*). Analizując je, Spagińska-Pruszk akcentuje wyrazisty obraz stanowiący ironiczne zakwestionowanie kompetencji człowieka (*jego rozumu*) poprzez zestawienie z nieprawdopodobnym faktem posiadania jednej głowy przez dwie osoby (*cztery nogi*), czyli która nie jest przeznaczona dla przeciętnego człowieka (*zawiera zbyt wiele rozumu*) (Spaginska-Pruszk 2003: 103). Odmienne interpretacje mają swoje źródło w znaczeniu, które przytoczonym strukturom przypisuje się w każdym z języków: w chorwackim: 'o kimś, kto udaje bardzo mądrego, chociaż takim nie jest', podczas gdy w bułgarskim: 'za много глупав, много прост човек'.

²⁸ Por. frazeologizmy o tym samym znaczeniu, w strukturze których komponent *глава* został zastąpiony przez *акъл*: *виж му акъла, че му крой шапка<та>*, *виж му акъла, че му скрой кюляфа* (FSR: 89).

²⁹ George Lakoff i Mark Johnoson w *Metaforach w naszym życiu* piszą: *Jesteśmy istotami fizycznymi, oddzielonymi od reszty świata przez powierzchnię naszej skóry, i postrzegamy świat jako coś zewnętrznego. Każdy z nas jest pojemnikiem (...)* (Lakoff & Johnson 2020: 75). Jako pojemnik może być traktowane nie tylko samo ciało człowieka, ale także niektóre jego części, jak np. głowa (Mackiewicz 2006: 37).

кратуна, лек в главата – FR1: 208),³⁰ czyli taka, w której nie ma mózgu (нямам мозък в главата си – FR1: 756, без <капка> мозък <в главата> – FSR: 27, 28³¹). Jak wynika z eksplikacji towarzyszących polskim frazeologizmom, pustka w głowie może wskazywać na głupotę albo – czego nie ma w definicjach bułgarskich – może być łączona z lekkomyślnością lub stanem, który charakteryzuje myślenie o błahych sprawach.

Nierzadko miejsce mózgu w strukturze frazeologizmu zajmuje pojmowany fizycznie rozum: *stara głowa, rozum młody* (Skor1: 246), *nie mieć rozumu (w głowie)* (WSFPWN: 452), *нямам ум <в главата си>, нямам акъл <в главата си>* (FR1: 758). Między polskimi i bułgarskimi jednostkami realizującymi w planie formalnym schemat: *nie mieć + rozum* zachodzi jednak istotna różnica w planie treści. Podczas gdy w języku polskim służą one jedynie ocenie zdolności intelektualnych subiekta ('głupi'), w bułgarskim mogą odnosić się także do jego postępków ('nierozsądnych, nierozważnych'),³² wyrażając (wówczas z komponentem werbalnym *нямам* w formie 2. lub 3. osoby) zdziwienie, oburzenie, a nawet funkcjonując jako czyniony wyrzut.

Jak zauważa Krawczyk-Tyrpa w wielu frazeologizmach *złe funkcjonowanie władz umysłowych uzasadnia się zastąpieniem mózgu przez jakieś inne przedmioty* (Krawczyk-Tyrpa 1987: 130–131). W materiale bułgarskim jako substytut naturalnej zawartości głowy często występują chrząszcze (*умам бръмбари в главата <си>, умам бръмбарчета в главата, главата ми е пълна с бръмбари, бръмбари бръмчат в главата ми* – FR1: 441, 208, 104) lub muchy³³ (*умам мухи в главата си, главата ми е пълна с мухи, мухи бръмчат в главата ми* – FR1: 447, 208, 596). Ekscerpowane polskie słowniki frazeologiczne nie notują tego typu zamiany, ale została ona poświadczona w gwarach³⁴ – w *głowie tu się muchy roją* (Krawczyk-Tyrpa 1987: 131). Poza owadami głowę mogą wypełniać także: mąka (*умам брашно в главата <си>* – FR1: 441) albo –

³⁰ Por. wcześniej umawiane frazeologizmy z metonimią głowa – człowiek traktujące tę część ciała jak pusty pojemnik.

³¹ Por. frazeologizm o antonimicznym znaczeniu *с мозък в главата* – 'разумен, умен' (FR2: 319).

³² W kontekście drugiego znaczenia zob. też konstrukcję z komponentem werbalnym *съм – ума ми не е в главата*: 1. 'разсеян съм, не внимавам, не съм съсредоточен'; 2. 'лекомислен съм, постъпвам необмислено' (FR2: 450).

³³ Por. ludowe opowieści o przenikaniu diabła przez nos lub usta człowieka pod postacią muchy i sprawianiu, że stawał się przygłupi, dziwny (Spaginska-Pruszek 2003: 119). O związkach muchy z psychiczną sferą życia człowieka, w tym jego potencjałem intelektualnym zob. Gura 2004: 340, 342.

³⁴ W *Słowniku polszczyzny XVI wieku* poświadczony został nie tylko przywołany przez Krawczyk-Tyrpę związek frazeologiczny *muchy roją się w głowie*, ale także *mieć muchy w głowie* (Siekierska 1976: 190) – ekwiwalent bułgarskiego *умам мухи в главата си*.

co zostało utrwalone w obu językach – resztki z młóconego zboża³⁵ (*mieć siano / sieczkę w głowie* – Sko1: 244, *главата ми е пълна със слама* – FR1: 208). Wybór zamienników mózgu nie ma charakteru przypadkowego. Gdy chodzi o frazeologizmy opisujące niedoskonałości ludzkiego intelektu (głupotę, lekkomyślność, bycie niepoważnym) w pełni uzasadniona jest obecność w ich strukturze komponentów, które sprzyjają negatywnemu waloryzowaniu, a taką funkcję spełniają zarówno metafory odzwierzęce (Tokarski 1991: 150), jak i pozostałości po produktach powszechnie uznawanych za cenne (Spaginska-Pruszek 2003: 113).

W strukturze części związków frazeologicznych, w których na plan pierwszy wysuwa się to, co znajduje się we wnętrzu głowy, ważną rolę odgrywają przysłowki oceniające zawartość aparatu myślowego (Krawczyk-Tyrpa 1987: 132–133). Niektóre należą do sfery doznań wizualnych (*mieć zielono / pstro w głowie* – Sko1: 244), podczas gdy inne mówią o umysłowości w sposób ogólny (*mieć źle (poukładane) w głowie*,³⁶ *mieć niedobrze (poukładane) w głowie* – WSFPWN: 117).³⁷ Występująca w pierwszym frazeologizmie barwa zielona – w znaczeniu przenośnym zwykle łączona z niedojrzałością i brakiem doświadczenia (Kopalinski 1990: 492) – w odniesieniu do intelektu oznacza głupotę, bycie niedowarżonym, lekkomyślnym, myślenie o głupstwach. Takie samo znaczenie przypisuje się wariantowi tego związku z przysłówkiem *pstro*, gdzie wielość różnych kolorów może konotować chaos,³⁸ a w konsekwencji obniżenie zdolności umysłowych. Jest on semantycznie bliski dwóm kolejnym konstrukcjom, w których składzie pojawiają się przysłowki *źle* i *niedobrze*. Oba frazeologizmy należałoby łączyć, co sugeruje (fakultatywny) komponent *poukładane*, z ujmowaniem głowy w kategoriach maszyny (Lakoff & Johnson 2020: 73), mechanizmu. Wskazują one, podobnie jak *mieć nie (wszystko) po kolei w głowie* czy *mieć poprzestawiane w głowie* (WSFPWN: 117), na rodzaj usterki (naruszenie ustalonego porządku³⁹ elementów składowych) mechanizmu, co przekłada się na obniżenie jego sprawności, a tym samym na zakłócenia w prawidłowości procesów myślowych.

³⁵ Por. bułgarski frazeologizm *под носа му порасло, в главата му не посеяно* w znaczeniu ‘взъмъжал, но още не е поумнял’ (FR2: 141), w którym niezasięcie niczego (a w konsekwencji brak plonów – pozytywnie wartościowanego zboża), w planie treści implikuje głupotę. Szerzej o symbolice zboża zob. Bartmiski & Kaczan 2017: 77–80.

³⁶ U Skorupki frazeologizm ten przyjmuje postać *mieć źle w głowie* (Sko1: 244).

³⁷ Por. polskie *mieć coś z głową* ‘być nienormalnym, niesprawnym umysłowo’ (WSFPWN: 116) i bułgarskie *главата ми не е в ред* – ‘не съм напълно нормален’ (FR1: 208).

³⁸ Por. związek frazeologiczny *mętlik w głowie* z eksplikacją ‘być głupim, niedowarżonym, lekkomyślnym; myśleć o głupstwach’ (Sko1: 244), gdzie *mętlik* to ‘stan naruszenia ustalonego porządku określonych spraw’ (24.07.2024: <https://wsjp.pl>).

³⁹ Por. znaczenie czasowników, od których utworzone zostały formy imiesłowów (*poukładane* ← *poukładać* ‘uporządkować określone elementy, tworząc harmonijną całość’ (24.07.2024: <https://wsjp.pl>); *poprzestawiane* ← *poprzestawiać* ‘zmienić porządek ustawienia czegoś lub kogoś’ – 24.07.2024: <https://wsjp.pl>) i przysłowka (*po kolei* ‘tak, że coś występuje w określonej kolejności jedno po drugim’ – 24.07.2024:

W materiale poświadczone zostały także frazeologizmy z komponentami nazywającymi elementy, z których ów mechanizm miałby się składać. Według bułgarskich ludowych wyobrażeń *съставните, вътрешни части на главата се уподобяват на дъски – тяхната наличност и правилното им състояние гарантират здрав разсъдък* (Galanova 2016: 33), co tłumaczy, dlaczego o kimś nierozsądnym mówi się, że *няма ни една дъска на главата си* lub *ексик му е едната дъска в главата* (FR1: 756). To samo znaczenie ‘bycie niespełna rozumu, głupim’ wyraża polski frazeologizm *brak komuś piątej kleпки (w głowie)*⁴⁰ (WSFPWN: 169).

Poza usterkami lub brakiem jakiegoś elementu, na złe działanie mechanizmu może wpłynąć także jego uszkodzenie z zewnątrz. Mówią o tym polskie i bułgarskie związki frazeologiczne takie jak: *upaść na głowę* – ‘stracić rozum, rozsądek’ (Skor: 588) czy *ударен с лопата по главата* – ‘głupaw, zawęjan’ (FR2: 434), przy czym różni je sposób obrazowania – w polszczyźnie subiekt sam sobie wyrządza krzywdę, ponosząc odpowiedzialność za swój stan umysłu, podczas gdy w bułgarszczyźnie subiekt (jego głowa) jest obiektem czyjegoś działania.

Reasumując, polskie i bułgarskie związki frazeologiczne z komponentem *głowa / глава*, które opisują niedostatki intelektu w planie obrazowania najczęściej odwołują się do metafory głowy jako pojemnika. Idea głupoty asocjuje w nich ze złym funkcjonowaniem mieszczącego się w nim mózgu, zastąpieniem go przez niskiej wartości przedmioty lub po prostu jego brakiem. Odrębne miejsce wśród przywołanych w analizie jednostek zajmuje grupa metonimicznych konstrukcji, w których głowa zastępuje człowieka.

W planie formalnym jednostki, które mają swoje odpowiedniki w drugim języku, charakteryzuje identyczny lub zbliżony skład leksykalny. Z kolei w planie treści różnice między polskimi i bułgarskimi ekwiwalentnymi związkami sprowadzają się jedynie do sporadycznie poświadczonego rozszerzenia znaczenia w jednym z języków (np. *nie mieć rozumu (w głowie)* – ‘być głupim’ versus *нямат акъл <в главата си>*: 1. ‘głupaw съм’; 2. ‘не постъпвам разумно’ czy *mieć pustki w głowie* – ‘być głupim, niedowarzoną, lekkomyślną; myśleć o głupstwach’ versus *нямат мозък в главата си* – ‘głupaw съм’).

<https://wsjp.pl>). Zob. też: *coś się komuś poprzestawiało w głowie* ‘ktoś coś pomylił, pogmatwał, pomieszał’ (WSFPWN: 115).

⁴⁰ Por. *mieć wszystkie kleпки (w głowie)* ‘być rozsądnym, zdrowo myślącym’ (WSFPWN: 169).

WYKAZ SKRÓTÓW

BTR2002	Andreychin & al. 2002
FSR	Nanova 2005
FR1	Nicheva & Spasova-Mihaylova & Cholakova 1974
FR2	Nicheva & Spasova-Mihaylova & Cholakova 1975
SJPPWN1	Drabik & Sobol 2007, vol. 1
SJPPWN2	Drabik & Sobol 2007, vol. 2
Skor1	Skorupka 1985
WSFPWN	Klosinska & Sobol & Stankiewicz 2005

REFERENCES

- Andreychin & al. 2002:** Andreychin, Lyubomir & al. *The Bulgarian Language Dictionary*. Sofia: Nauka i izkustvo, 2002. [In Bulgarian: Андрейчин, Любомир & др. *Български тълковен речник*. София: Наука и изкуство, 2002.]
- Bartmiski & Kaczan 2017:** Bartmiski, Jerzy & Kaczan, Anna. "Cereal." In Bartmiski, Jerzy, ed. *The Dictionary of Stereotypes and Folk Symbols*. Vol. 2: *Plants: Cereals*: 77–114. Lublin: UMCS Press, 2017. [In Polish: Bartmiński, Jerzy & Kaczan, Anna. „Zboże.” W: Bartmiński, Jerzy, red. *Słownik stereotypów i symboli ludowych*. T. 2: *Rośliny: zboża*: 77–114. Lublin: UMCS, 2017.]
- Borys 2008:** Borys, Wiesław. *Etymological Dictionary of the Polish Language*. Krakow: Wydawnictwo Literackie, 2008. [In Polish: Boryś, Wiesław. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2008.]
- Brzozowska & Prokop 2012:** Brzozowska, Małgorzata & Prokop, Katarzyna. "Iron." In Bartmiski, Jerzy, ed. *The Dictionary of Stereotypes and Folk Symbols*. Vol. 1: *Space: World, Light, Metals*: 333–387. Lublin: UMCS Press, 2012. [In Polish: Brzozowska, Małgorzata & Prokop, Katarzyna. „Żelazo.” W: Bartmiński, Jerzy, red. *Słownik stereotypów i symboli ludowych*. T. 1: *Kosmos: świat, światło, metale*: 333–387. Lublin: UMCS, 2012.]
- Doroszewski 1967:** Doroszewski, Witold. *The Polish Language Dictionary*. Vol. 9: T–Wyf. Warsaw: Wiedza Powszechna, 1967. <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/sjp>. [In Polish: Doroszewski, Witold. *Słownik języka polskiego*. T. 9: T–Wyf. Warszawa: Wiedza Powszechna, 1967.]
- Drabik & Sobol 2007:** Drabik, Lidia & Sobol, Elżbieta. *The Polish Language Dictionary of PWN*. Vol. 1: A–Ó; vol. 2: P–Ż. Warsaw: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007. [In Polish: Drabik, Lidia & Sobol, Elżbieta. *Słownik języka polskiego PWN*. T. 1: A–Ó; t. 2: P–Ż. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007.]

- Galanova 2016:** Galanova, Mariya. "Head." In Georgiev, Mincho, ed. *Mythology of the Human Body. Anthropological Dictionary*: 33–38. Sofia: Prof. Marin Drinov BAS Press & Sofia University Press, 2016. [In Bulgarian: Галанова, Мария. „Глава.“ В: Георгиев, Минчо, ред. *Митология на човешкото тяло: антропологичен речник*: 33–38. София: АИ Проф. Марин Дринов & УИ Св. Климент Охридски, 2016.]
- Gura 2004:** Gura, Aleksandr V. "Fly." In Tolstoy, Nikita I., ed. *Slavic Antiquities. The Ethnolinguistic Dictionary*. Vol. 3: К–Р: 340–343. Moscow: Mezhdunarodnyye otnosheniya, 1995. [In Russian: Гуря, Александр В. „Муха.“ В: Толстой, Никита И., ред. *Славянские древности. Этнолингвистический словарь*. Т. 3: К–П: 340–343. Москва: Международные отношения, 2004.]
- Kempf 1985:** Kempf, Zdzisław. "Inferior Words to Describe Animals." *Język Polski*, vol. 75, b. 2–3 (1985): 125–144. [In Polish: Kempf, Zdzisław. „Wyrazy gorsze dotyczące zwierząt.” *Język Polski*, r. 75, z. 2–3 (1985): 125–144.]
- Klosinska & Sobol & Stankiewicz 2005:** Klosinska, Anna & Sobol, Elzbieta & Stankiewicz, Anna. *The PWN Great Phraseological Dictionary with Proverbs*. Warsaw: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2005. [In Polish: Kłosińska, Anna & Sobol, Elzbieta & Stankiewicz, Anna. *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2005.]
- Kopalinski 1990:** Kopalinski, Władysław. *Dictionary of Symbols*. Warsaw: Wiedza Powszechna, 1990. [In Polish: Kopański, Władysław. *Słownik symboli*. Warszawa: Wiedza Powszechna, 1990.]
- Krawczyk-Tyrpa 1987:** Krawczyk-Tyrpa, Anna. *Somatic Phraseology in Polish Dialects. Phraseological Relationships with Meanings Motivated by the Characteristics of Body Parts*. Wrocław: Ossolineum, 1987. [In Polish: Krawczyk-Tyrpa, Anna. *Frazeologia somatyczna w gwarach polskich. Związki frazeologiczne o znaczeniach motywowanych cechami części ciała*. Wrocław: Ossolineum, 1987.]
- Lakoff & Johnson 2020:** Lakoff, George & Johnson Mark. *Metaphors We Live By*. Warsaw: Aletheia, 2020. [In Polish: Lakoff, George & Johnson Mark. *Metafory w naszym życiu*. Warszawa: Aletheia, 2020.]
- Mackiewicz 2006:** Mackiewicz, Jolanta. *Linguistic Image of the Body. Sketches on the Topic*. Gdańsk University Press, 2006. [In Polish: Maćkiewicz, Jolanta. *Językowy obraz ciała. Szkice do tematu*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2006.]
- Marczewska 2002:** Marczewska, Marzena. *The Trees in Language and Culture*. Kielce: Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, 2002. [In Polish: Marczewska, Marzena. *Drzewa w języku i kulturze*. Kielce: Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, 2002.]
- Michow 2013:** Michow, Elzbieta. *Studies on the Somatic Phraseology of Polish and Bulgarian*. Kielce: GlobalTranslator CUiT, 2013. [In Polish: Michow, Elzbieta. *Studia nad frazeologią somatyczną języka polskiego i bułgarskiego*. Kielce: GlobalTranslator CUiT, 2013.]
- Mosiolek-Klosinska 1997:** Mosiolek-Klosinska, Katarzyna. "Anthropocentrism of the Animal Vocabulary." In Grzegorzczkova, Renata & Zaron, Zofia, eds. *Semantic Structure of Vocabulary and Utterances*: 71–78. Warsaw University Press, 1997. [In Polish: Mosiołek-Kłosińska, Katarzyna. „Antropocentryzm leksyki zwierzęcej.” W: Grzegorzczkova, Renata & Zaron, red. *Semantyczna struktura słownictwa i wypowiedzi*: 71–78. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 1997.]
- Nanova 2005:** Nanova, Ani. *Phraseological Dictionary of Synonyms in the Bulgarian Language*. Sofia: Heyzal, 2005. [In Bulgarian: Нинова, Ани. *Фразеологичен синонимен речник на българския език*. София: Хейзъл, 2005.]

- Nicheva & Spasova-Mihaylova & Cholakova 1974:** Nicheva, Ketі & Spasova-Mihaylova, Siyka & Cholakova, Kristalina. *Phraseological Dictionary of the Bulgarian Language*. Vol. 1: A–N. Sofia: BAS Press, 1974. [In Bulgarian: Ничева, Кети & Спасова-Михайлова, Сийка & Чолакова, Кристалина. *Фразеологичен речник на българския език*. Т. 2: О–Н. София: БАН, 1974.]
- Nicheva & Spasova-Mihaylova & Cholakova 1975:** Nicheva, Ketі & Spasova-Mihaylova, Siyka & Cholakova, Kristalina. *Phraseological Dictionary of the Bulgarian Language*. Vol. 2: O–YA. Sofia: BAS Press, 1975. [In Bulgarian: Ничева, Кети & Спасова-Михайлова, Сийка & Чолакова, Кристалина. *Фразеологичен речник на българския език*. Т. 2: О–Я. София: БАН, 1975.]
- Nowakowska 2005:** Nowakowska, Alicja. *The World of Plants in Polish Phraseology*. Wrocław University Press, 2005. [In Polish: Nowakowska, Alicja. *Świat roślin w polskiej frazeologii*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2005.]
- Prokop 2018:** Prokop, Katarzyna. “Cabbage.” “Pumpkin.” In Bartminski, Jerzy, ed. *The Dictionary of Stereotypes and Folk Symbols*. Vol. 2: *Plants: Vegetables, Spices, Industrial Plants*: 80–121, 130–138. Lublin: UMCS Press, 2018. [In Polish: Prokop, Katarzyna. „Kapusta.” „Dyńia”. W: Bartmiński, Jerzy, red. *Słownik stereotypów i symboli ludowych*. Т. 2: *Rośliny: warzywa, przyprawy, rośliny przemysłowe*: 80–121, 130–138. Lublin: UMCS, 2018.]
- Siekierska 1976:** Siekierska, Katarzyna. “Phraseology Related to the Noun Head. A Historical Outline.” *Prace Filologiczne*, vol. 26 (1976): 181–199. [In Polish: Siekierska, Katarzyna. „Frazologia związana z rzeczownikiem głowa. Rys historyczny.” *Prace Filologiczne*, t. 26 (1976): 181–199.]
- Skorupka 1985:** Skorupka, Stanisław. *Phraseological Dictionary of the Polish Language*. Vol. 1: A–P. Warsaw: Wiedza Powszechna, 1985. [In Polish: Skorupka, Stanisław. *Słownik frazeologiczny języka polskiego*. Т. 1: A–P. Warszawa: Wiedza Powszechna, 1985.]
- Slawski 1987:** Slawski Franciszek. *A Short Bulgarian-Polish Dictionary*. Vol. 1. Warsaw: Wiedza Powszechna, 1987. [In Polish: Sławski, Franciszek. *Podręczny słownik bułgarsko-polski*. Т. 1. Warszawa: Wiedza Powszechna, 1987.]
- Slaveykov 1982:** Slaveykov, Petko Rachev. *Bulgarian Proverbs and Characteristic Words*. Sofia: BAS Press, 1982. [In Bulgarian: Славейков, Петко Рачев. *Български притчи или пословици и характерни думи*. София: БАН, 1982.]
- Spaginska-Pruszk 2003:** Spaginska-Pruszk, Agnieszka. *Intellect in the Polish, Russian, and Croatian Phraseology. Among the Problems of the Linguistic Image of the World*. Gdansk University Press, 2003. [In Polish: Spagińska-Pruszk, Agnieszka. *Intelekt we frazeologii polskiej, rosyjskiej i chorwackiej: z problemów językowego obrazu świata*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2003.]
- Sredkova 2016:** Sredkova, Sonya. “Beard.” In Georgiev, Mincho, ed. *Mythology of the Human Body. An Anthropological Dictionary*: 5–11. Sofia: Prof. Marin Drinov BAS Press & Sofia University Press, 2016. [In Bulgarian: Средкова, Соня. „Брада.” В: Георгиев, Минчо, ред. *Митология на човешкото тяло. Антропологичен речник*: 5–11. София: АИ Проф. Марин Дринов & УИ Св. Климент Охридски, 2016.]
- Stoykova 2007:** Stoykova, Stefana. *Bulgarian Proverbs and Sayings*. Sofia: Colibri, 2007. [In Bulgarian: Стойкова, Стефана. *Български пословици и поговорки*. София: Издателство Колибри, 2007.]

- Tokarski 1991:** Tokarski, Ryszard. "Human Valuation in Linguistic Metaphors." *Pamiętnik Literacki*, vol. 82, b. 1 (1991): 144–157. [In Polish: Tokarski, Ryszard. „Wartościowanie człowieka w metaforach językowych.” *Pamiętnik Literacki*, r. 82, z. 1 (1991): 144–157.]
- Wierzbicka 1975:** Wierzbicka, Anna. "Reflections on Body Parts." In Janus, Elzbieta, ed. *Dictionary and Semantics: Semantic Definitions*: 91–103. Wrocław: Ossolineum, 1975. [In Polish: Wierzbicka, Anna. „Rozważania o częściach ciała.” W: Janus, Elzbieta, red. *Słownik i semantyka: definicje semantyczne*: 91–103. Wrocław: Ossolineum, 1975.]
- Wyzkiewicz-Maksimow 2012:** Wyzkiewicz-Maksimow, Regina. *The Linguistic Image of a Human. The Character and Personality in Polish, Serbian, and Croatian Paremiology*. Gdansk University Press, 2012. [In Polish: Wyzkiewicz-Maksimow, Regina. *Językowy obraz człowieka. Charakter i osobowość w paremiologii polskiej, serbskiej i chorwackiej*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2012.]

JOANNA MLECZKO, DR HAB. PROF. UŚ

University of Silesia in Katowice

 <https://orcid.org/0000-0003-4786-1759>

“Stupidity in Polish and Bulgarian Phraseologisms with a ‘Head’ Component.” [Original title in Polish: „Głupota w polskich i bułgarskich związkach frazeologicznych z komponentem ‘głowa’ / ‘глава’.”] *Cyrillo-Methodian Papers*, no 13 (2024): 241–254.
DOI: <http://dx.doi.org/10.17951/zcm.2024.13.241-254>

